

تجارت منصفانه و نگرانی‌های جدید بین‌المللی در ارتباط با پرداخت یارانه‌ها و اصل رفتار ملی

نرگس بلوکی

کارشناس ارشد

nargessbolouki@gmail.com

تجارت منصفانه و اصل عدم تبعیض از استانداردهای مهم در استقرار رویکرد عدالت طلبانه در موافقت‌نامه‌ها و عملکرد سازمان تجارت جهانی برای ترویج تجارت آزاد و ایجاد فرصت‌های رقابت منصفانه برای اعضا به شمار می‌روند. رشد اقتصادی دولت‌ها با جذب سرمایه مسیر رشد و شکوفایی را در پیش خواهد گرفت. در این مسیر، انگیزه‌ها، حمایت‌ها و سیاست‌های اقتصادی گوناگونی موردنیاز است که شامل سیاست‌های اقتصادی مانند اقتصاد کلان، مالی، محاسباتی، تجاری، سرمایه‌گذاری و زیرساخت‌ها (از جمله تسهیلات)، سیاست‌های اجتماعی مانند آموزش، سیاست‌های بهداشتی یا سرزمینی و سیاست‌های بخش‌هایی مانند کشاورزی و یا خدمات است. آنچه بیش از همه مایه نگرانی است، توسعه صنعتی و تکنولوژیکی است که به مصرف مخرب و غیر قانونمند منابع طبیعی خواهد انجامید. توسعه سرمایه‌گذاری کشورهای توسعه‌یافته در کشورهای سرمایه‌گذاری که اغلب از کشورهای در حال توسعه هستند، تهدید جدی بر منابع طبیعی محسوب می‌شود. با افزایش جمعیت و صنعتی شدن، دولت‌ها با پرداخت یارانه درصد رفح نیازهای اساسی و توسعه‌ای خود می‌باشند و در روند آن شاهد افزایش آلاینده‌های محیط زیستی و مغایر با اهداف توسعه پایدار هستیم که نگرانی و چالش‌های فراوانی را پیش روی جامعه جهانی قرار داده است. همچنین با توسعه تکنولوژی و افزایش سرعت تجارت، کشورها به شیوه‌های غیرمنصفانه تجاری از جمله استفاده از یارانه‌ها برای قیمت‌شکنی به منظور تسلط بر بازارهای بین‌المللی و حذف رقبا روی آورده‌اند که قوانین و مقررات موجود را به دلیل تازگی و پیچیدگی موضوعی به چالش می‌کشاند.

واژگان کلیدی: تجارت منصفانه، یارانه‌ها، رفتار ملی

ابعاد پارادوکسیکال پرداخت یارانه در رابطه با اصل رفتار ملی

به‌طور کلی اصل رفتار ملی سلاحی برای مبارزه با اقدامات مداخله‌ای و حمایت‌گرانه دولتی و یارانه ابزار حمایتی است. فلذا منطقی این دو کاملاً متعارض به نظر می‌رسند. حمایت از تولیدات داخلی و رفتار تبعیض‌آمیز با فلسفه تجارت آزاد که از اهداف سازمان تجارت جهانی است مغایرت دارد. اگرچه در پس حقیقت پنهان این ظاهر متناقض، سازگاری و وحدت هدف موج میزند و آن رفاه بشریت است. در این راستا، مقررات مربوط به یارانه‌ها در جهت مبارزه با حمایت‌گرایی تنظیم شده است.^۱ با این حال اعطای یارانه و استفاده غیرمجاز از آن، ممکن است بنگاه‌های اقتصادی را به شدت تحت تأثیر قرار دهد و شرایط رقابت منصفانه تجارت و تعهد به رفتار ملی را مخدوش نماید.

فلسفه وجودی حمایت‌گرایی

دلایل بسیاری برای اتخاذ سیاست‌های حمایت‌گرانه از جمله کمک به مشاغل و صنایع نوپا، امنیت ملی و حمایت از مصرف‌کننده وجود دارد.^۲ یارانه‌ها زمانی به‌عنوان ابزار حمایتی در نظر گرفته شدند که بند ۸ ماده ۳ گات نوع خاصی از یارانه‌ها را (پرداخت به تولیدکنندگان داخلی جهت فروش و توسعه داخلی) از تعهد به رفتار ملی مستثنا نمود.^۳

حمایت‌گرایی، یک سیاست اقتصادی (به‌ویژه برای کشورهای در حال توسعه) در جهت حمایت از صنایع نوپای داخلی، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، برای کسب توان رقابتی در مقیاس بین‌المللی و در برابر با واردات، از طریق محدود کردن تجارت میان کشورهاست. تجارت ممکن است از طریق اعمال تعرفه‌های بالا بر کالاهای وارداتی و صادراتی، سهمیه‌های محدودکننده، انواع مقررات محدودکننده دولت‌ها به‌منظور کاهش واردات و قوانین ضد دامپینگ برای حمایت از صنایع داخلی محدود شود.^۴

1. Lester, S., 2011. *The problem of subsidies as a means of protectionism: lessons from the WTO EC-Aircraft Case*. *Melb. J. Int'l L.*, 12, p.345. p: 2

2. Guarino Arthur, [https://www.focus-economics.com/blog/effects-of-trade-protectionism-on-economy.](https://www.focus-economics.com/blog/effects-of-trade-protectionism-on-economy/), July, 10th, 2019

3. Lester., *op.cit.*, p: 6

4. Fouda, R.A.N., 2012. *Protectionism & Free Trade: A Country's Glory or Doom?*. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 3(5), p.351. P: 351

پیامدهای حمایت‌گرایی

حمایت‌گرایی آثار کوتاه‌مدت و بلندمدتی بر اقتصاد کلان کشورها و همچنین اقتصاد جهانی برجا می‌گذارد. محدود شدن قدرت انتخاب مصرف‌کننده و پرداخت هزینه بیشتر برای کالاها و خدمات به دلیل محدودیت واردات یکی از آنها است. همچنین، مصرف‌کننده مجبور به پرداخت هزینه بیشتری برای کمیت محدود کالا و تولیدات است که این امر موجب افزایش تورم نیز می‌گردد. اگر مصرف‌کنندگان قدرت انتخاب محدودی داشته باشند، در نتیجه یا باید به کیفیت پایین رضایت دهند یا اینکه هزینه بیشتری برای پرداخت کالای موردنظر متقبل شوند. این امر در درازمدت موجب می‌شود که مصرف‌کننده هزینه زیاد را برای تهیه کالا یا خدمات متقبل شود، کمتر از آن کالا خریداری نماید یا اینکه اصلاً خرید ننماید. از طرفی، شرکت‌های داخلی نیز ممکن است از نظر اقتصادی آسیب ببینند، زیرا مجبور به خرید مواد موردنیاز برای تولید هستند که هزینه آن به‌طور غیرمستقیم به مصرف‌کننده بازمی‌گردد؛ بنابراین، رقابت جهانی عامل کلیدی در پایین نگه‌داشتن قیمت بسیاری از کالاها و خدمات تلقی می‌شود و توانایی مصرف و خرید مصرف‌کننده را افزایش می‌دهد.

در مورد صنایع نوپا نیز، حمایت‌گرایی ممکن است به دلیل سیاست‌های حمایت از تجارت دولت‌ها، کارساز نباشد؛ زیرا مسئله کلیدی مدت‌زمان ارائه حمایت و دستیابی به مزیت نسبی صنعت موردنظر برای رقابت با صنایع خارجی است. همچنین این حمایت، هزینه قابل توجه مالی و استفاده از منابع مالی برای دولت‌ها به بار آورد. این امر ممکن است موجب افزایش ناکارآمدی صنعت نوپا شود و هیچ انگیزه‌ای برای شکل‌گیری سرمایه‌گذاری‌های کارآمد و درازمدت از طریق خرید سهام یا وام گرفتن از بازارهای بین‌المللی ایجاد ننماید.

کنترل نرخ ارز نیز که موجب تورم درازمدت می‌گردد، نیز یکی دیگر از چالش‌های حمایت‌گرایی است. با کاهش ارزش نرخ ارز، دولت می‌تواند تولیدات و کالاهای داخلی خود را با قیمتی ارزان‌تر در بازارهای خارجی به فروش رساند. در مقابل قیمت تولیدات و کالاهای خارجی در بازار داخلی به دلیل کاهش ارزش نرخ ارز افزایش می‌یابد. مشکل اینجاست که کشور با قصد کمک به رقابت‌پذیری صنایع خود در بازارهای بین‌المللی دست به این اقدام می‌زند درحالی‌که شهروندان مجبور به پرداخت هزینه بیشتری برای کالاهای اولیه در کشور خود هستند.

با این همه، مهم‌ترین چالش حمایت‌گرایی ایجاد جنگ تجاری میان کشورهاست. سایر کشورها در مقابل سیاست‌های حمایتی، چنانچه قادر به فروش کالاها و ارائه خدمات خود در بازارهایی که پیش از آن قادر به فروش بوده‌اند، نباشند، بدون در نظر گرفتن روابط سیاسی و نظامی، دست به اقدامات متقابل و تلافی‌جویانه (عوارض جبرانی یا پرداخت یارانه) خواهند زد. برای مثال ایالات متحده آمریکا و ژاپن به اعمال تعرفه‌ها و سیاست‌های محدودکننده تجاری علیه یکدیگر متوسل شده‌اند. این میلیون‌ها دلار هزینه برای مصرف‌کننده به دلیل افزایش قیمت واردات و انتخاب محدود مصرف‌کننده به بار آورده است. جنگ تجاری در واقع به معنای افزایش هزینه‌های واردات است، زیرا که تولیدکنندگان باید مبلغ بیشتری برای تهیه تجهیزات، کالا و مواد اولیه از بازارهای خارجی پرداخت نمایند. این امر همچنین رشد تولید ناخالص داخلی^۱ کشور را تحت تأثیر قرار خواهد داد. بر طبق مطالعات صندوق بین‌المللی پول، ۱۰ درصد افزایش دائمی تعرفه‌های آمریکا بر واردات از تمامی جهان منجر به ۱ درصد کاهش دائمی تولید ناخالص داخلی خواهد شد.^۲

به علاوه، کشورهای توسعه‌یافته با اعمال موانع غیر تعرفه‌ای بر تجارت از جمله اعمال محدودیت بر واردات و اعطای یارانه به صادرات، توانایی کشورهای در حال توسعه را در صادرات به‌ویژه در محصولات کشاورزی کاهش می‌دهند. در نتیجه بسیاری از این کشورها توانایی محدودی برای واردات منابع موردنیاز دارند. این رفتار بر استفاده و توزیع منابع کشورهای در حال توسعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به علاوه سرمایه‌گذاری خارجی که موجب فرصت‌های توسعه‌ای می‌گردد را نیز محدود می‌نماید.^۳

درهم تنیدگی آثار یارانه‌ها، رعایت اصل رفتار ملی و حفاظت از محیط‌زیست

«در عصر حاضر تلقی سازمان تجارت جهانی به‌عنوان یک سازمان صرفاً تجاری امکان‌پذیر نیست، زیرا مسائل متعدد غیرتجاری یا به درون نظام تجاری رخنه کرده‌اند (برای مثال حقوق مالکیت معنوی) و یا مانند مسائل زیست‌محیطی و حقوق بشر در حال نفوذ به درون نظام تجارت جمعی هستند».^۴ در این میان، محیط‌زیست و حفاظت از آن یکی از مباحث اساسی در جهان امروز است و به

1. Gross Domestic Product

2. Guarino Arthur, Ibid., 2019.,

3. <https://www.borgenmagazine.com/protectionism-threatens-developing-countries/> July, 10th, 2019

۴. محمودی کردی، جایگاه محیط زیست در سازمان تجارت جهانی. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۳۹۲، ص ۲۵

دلیل تغییر و تحول مستمر، در چند دهه اخیر مورد توجه بسیاری از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی کشورهای مختلف قرار گرفته است. تجارت آزاد به عنوان هدف اولیه سازمان تجارت جهانی با از بین بردن موانع تجاری بی‌شک فرصت‌های تجاری بسیاری برای دولت‌های عضو فراهم آورده است، با این همه، رابطه‌ای معکوس میان صنعتی شدن و محیط‌زیست سالم نیز ایجاد کرده است.^۱

مفهوم توسعه پایدار و تجارت بین‌الملل

گسترش اقدامات تخریب‌کننده منابع زیست‌محیطی ناشی از صنعتی شدن و افزایش عوارض منفی آن بر منابع طبیعی موجود در جهان و زندگی انسان‌ها موجب گردید تا بحث «توسعه پایدار» باهدف خدمت به بشر شکل بگیرد. توسعه پایدار بنا بر تعریف رئیس کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه عبارت است از: توسعه‌ای که نیازهای کنونی جهان را تأمین کند بدون آنکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند و این توسعه پایدار رابطه انسان با طبیعت در سراسر جهان است.^۲ با تشکیل کنفرانس‌های ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریو و همچنین تنظیم اسناد جهانی و منطقه‌ای مختلف، توسعه پایدار، نقطه تعادل میان بهره‌برداری و حفاظت از محیط‌زیست و نسل‌های آینده بشر قلمداد گردید و مورد توجه جامعه جهانی قرار گرفت.

رابطه میان حقوق تجارت بین‌الملل و حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، رابطه‌ای پیچیده و چندبعدی است و واقعیت این است که در شمار موافقت‌نامه‌های کنونی سازمان تجارت جهانی هیچ موافقت‌نامه‌ای صریحاً در ارتباط با مسائل محیط‌زیستی در موازات تجارت جهانی وجود ندارد.^۳ اگرچه سازمان تجارت جهانی سعی در ترویج تجارت در راستای اهداف توسعه پایدار دارد، اما منافع رقابتی اعضا موجب پیچیدگی بیشتر موضوع می‌شود. این امر به‌ویژه زمانی افزایش می‌یابد که تجارت آزاد از قوانین موجود پیروی نکند، به‌عنوان مثال:^۴ ۱. اقدامات محدودکننده واردات برای حمایت از محیط‌زیست (زمانی که منجر به حمایت از صادرات و صنایع داخلی و در نتیجه کسب

1. Singh, op.cit., p: 264

۲. شریعت پناهی، و مظاهری، توجه به محیط زیست و توسعه پایدار در سازمان تجارت جهانی. کنفرانس بین‌المللی و آنلاین اقتصاد سبز، ۱۳۹۳، ص: ۱

3. Singh, op.cit., p : 263

4. Singh, op.cit., p: 265

منافع غیرمجاز شود)؛ ۲. حمایت دولتی از صنایع داخلی برای صادراتی که استانداردهای محیط زیستی را رعایت نمی‌کند (در مورد کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته) یا استفاده از محصولات یارانه‌ای در بازار داخلی؛ ۳. در مواردی که مقررات خاصی برای صنایع معینی در جهت پیروی از اقدامات محیط زیستی وجود ندارد؛ مانند معافیت مالی در ازای اقدامات محیط زیستی.

یارانه‌ها چه به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، به‌منظور تحقق اهداف اجتماعی-اقتصادی دولت‌ها از فعالیت‌های اقتصادی هر منطقه حمایت می‌کنند؛ اما اغلب اثرات مثبت یا منفی آن‌ها بر محیط‌زیست و منابع طبیعی (استخراج و صید بی‌رویه معادن و ذخایر دریایی، از بین بردن خطوط ساحلی و زمین‌های زراعی به‌منظور رونق کشاورزی و صنعت توریسم و ...) نادیده گرفته می‌شود. در گزارش اخیر^۱ RESCCUE به ۹ بخش اقتصادی مهم که در معرض خطر قرار دارند، اشاره شده است: ۱. معدن؛ ۲. شیلات؛ ۳. کشاورزی؛ ۴. حمل‌ونقل؛ ۵. مدیریت پس‌ماند؛ ۶. مدیریت آب؛ ۷. توسعه شهری؛ ۸. صنعت توریسم؛ ۹. انرژی. در این زمینه راه‌حل‌هایی نیز ارائه گردیده است:^۲

۱. شناسایی اثرات مالیات و یارانه‌ها بر حمایت از اکوسیستم و انعطاف‌پذیری تغییرات اقلیمی؛
۲. اشتراک‌گذاری تجربیات در سبز و پایدار کردن طرح‌های مالیاتی و یارانه‌ها؛
۳. هموار نمودن راه اصلاحات.

اعطای یارانه و محیط‌زیست؛ حمایت یا حفاظت

موضوع اصلی و مورد بحث در ارتباط حقوق تجارت و محیط‌زیست همان‌طور که قبل‌تر گفته شد، عدم شفافیت و اجماع بر سر آثار مثبت و منفی ناشی از اعطای یارانه‌هاست که در مواردی با اعمال تبعیض و حمایت از صنایع داخلی در جهت حفاظت و حمایت از محیط‌زیست اقدام نموده و گاهی با پایبندی به موازین و مقررات سازمان تجارت جهانی آثار سوئی بر محیط‌زیست برجای می‌گذارد. در این راستا، مفهوم و کاربرد واژه «حمایت» است که در این دو نظام معانی کاملاً متفاوتی به خود گرفته است: در حقوق محیط‌زیست این مفهوم به معنی «حفاظت» بوده و موجب دلگرمی حامیان محیط‌زیست است؛ در حالی که همین مفهوم در حقوق تجارت بین‌الملل معنی حمایت

---

1. Restoration of Ecosystem Services and Adaptation to Climate Change
 2. <https://www.spc.int/updates/blog/2018/04/promoting-sustainable-development-through-taxes-and-subsidie>
 3. <https://www.spc.int/updates/blog/2018/04/promoting-sustainable-development-through-taxes-and-subsidies>

می‌دهد و موجب نگرانی می‌گردد. اختلافات جدی میان کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای درحالی‌که توسعه در خصوص پیوندهای میان تجارت و محیط‌زیست نیز به تمام این پیچیدگی‌ها افزوده است؛ زیرا یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین دلایل انکار مسائل زیست‌محیطی به‌عنوان بخشی از اهداف سازمان تجارت جهانی، اجتناب از مسئولیت بین‌المللی در قبال مسائل زیست‌محیطی است.^۱

یارانه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر و سوخت‌های فسیلی

بر اساس اهداف توسعه پایدار^۲ و با توجه به تغییرات اقلیمی و گرمای جهانی ناشی از صنعتی شدن و افزایش آلاینده‌های زیست‌محیطی ناشی از پرداخت یارانه سوخت‌های فسیلی، اهمیت تولید انرژی‌های پاک و پایدار برای جلوگیری و مقابله با آثار نامطلوب آلاینده‌ها بیش‌ازپیش گردیده است. بر اساس مطالعات صندوق بین‌المللی پول حتی با حذف کامل این یارانه‌ها، میزان دی‌اکسید کربن موجود در جهان تنها ۱۵ الی ۲۳٪ کاهش می‌یابد.^۳ با این حال، علیرغم اختلافات بسیاری که در رکن حل اختلاف سازمان به آن‌ها پرداخته شد تاکنون هیچ‌گونه اختلافی بر سر یارانه سوخت‌های فسیلی ارجاع داده نشده است. به این دلیل که اعضا به‌طور کامل از یارانه‌های سوخت‌های فسیلی خود به دلیل عدم وجود اطلاعات کافی، درک مفهوم یارانه‌های انرژی و تردید در خصوص شیوه طبقه‌بندی آن‌ها و اثرشان بر تجارت، کاستی‌های موجود در پرسشنامه اطلاع‌رسانی موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی و فقدان مکانیسم اجبار به اطلاع‌رسانی، اطلاع‌رسانی نمی‌نمایند.^۴

این یارانه‌ها به دلیل آثار سویی که بر محیط‌زیست و منافع عمومی می‌گذارند، نیاز به نظارت، کنترل و تعقیب فراوانی دارند. با توجه به اینکه ماده ۸ موافقت‌نامه یارانه‌ها منقضی شده است، هر زمانی که مسائل مرتبط با منافع عمومی نزد نهادهای قضایی مطرح شود، استثنائات با توجه به تفسیر مقررات موجود یارانه‌ها ایجاد می‌شود؛ بنابراین زمانی که مسائل جدید پدیدار می‌شوند، نقش کنفرانس وزیران در بررسی آثار ناشی از این قبیل یارانه‌ها حائز اهمیت است. وظیفه اولیه کنفرانس وزیران بررسی و گفتگو درباره عملکرد سازمان تجارت جهانی و انجام اقدامات مربوطه است.

۱. محمودی کردی، همان، ص: ۲۵

2. Sustainable Development Goal 13: Climate Action

3. Trachtman, Joel, Fossil Fuel subsidies reduction and the world trade organization, Issue paper- International centre for trade and sustainable development, 2017, P: 1

4. <https://www.iisd.org/library/making-international-trade-system-work-climate-change-five-ways-address-fossil-fuel>

برنامه‌ها و دستورالعمل‌های جدید و مرتبط با موضوعات تجاری نیز به کمیته‌های تخصصی واگذار می‌شود.^۱

تعهد به رفتار ملی و یارانه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر

در ارتباط با اصل رفتار ملی و یارانه‌های تجدیدپذیر، شناسایی کالای مشابه و قابل جایگزین حائز اهمیت است. کالای مشابه بر اساس پانویس ۴۶ موافقت‌نامه یارانه‌ها، کالایی است که از همه جهات با کالای موردنظر یکسان و مشابه باشد، یا ویژگی‌های بسیار نزدیک به آن داشته باشد. حال اینکه آیا انرژی‌های تجدیدپذیر در مقایسه با سوخت‌های فسیلی کالای مشابه محسوب می‌شوند یا نه جای بررسی و تأمل دارد، زیرا در صورت جایگزینی، آثار سوناشی از پرداخت یارانه‌های سوخت‌های فسیلی بر انرژی‌های تجدیدپذیر قابل تعقیب خواهد بود.^۲

اصل رفتار ملی در ارتباط با نظام پرداخت یارانه‌ها، به‌ویژه در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر نقش محوری در آرای رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی دارد. چنانچه یارانه اعطایی در بخش انرژی، دریافت‌کننده را ملزم به استفاده از محصولات داخلی به جای محصولات وارداتی نماید، بر طبق اصل رفتار ملی و همچنین ماده ۳ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، یارانه ممنوع بوده و باید سریعاً متوقف گردد و بر اساس ماده ۵ موافقت‌نامه اگر یارانه اعطایی به منافع سایر اعضا لطمه وارد سازد قابل تعقیب است. بند هفت ماده ۱۵ و بندهای سه و هفت ماده ۶ موافقت‌نامه نیز در خصوص آیین تحقیقات مربوط به احراز این موارد به‌منظور قابل تعقیب بودن یک یارانه توضیحاتی ارائه داده‌اند. «رکن حل اختلاف سازمان در خصوص انرژی‌های تجدیدپذیر رویکرد منفعلانه‌ای داشته است و در تعداد محدود اختلافات ارجاعی، قواعد را به شیوه‌ای مضیق تفسیر کرده است تا فضای زیادی در اختیار سیاست‌های حمایتی دولت‌ها از انرژی‌های تجدیدپذیر گذاشته نشود».^۳ بنابراین هنوز مشخص نیست که کمک‌های اعضای سازمان تجارت جهانی در قالب یارانه به بخش‌های تولیدکننده انرژی‌های تجدیدپذیر در چارچوب ضوابط یارانه‌ها قرار می‌گیرند یا خیر؟

1. Singh, op.cit., P: 190

2. Trachtman, Joel, op.cit., P: 6

۳. فاتح و حسینی صدرآبادی، فاتح، علی و حسینی صدرآبادی، ایرج. رویکرد سازمان تجارت جهانی نسبت به انرژی‌های تجدیدپذیر. مطالعات حقوق انرژی، دوره ۲، شماره ۲، سال ۱۳۹۵، ص: ۳۲۶

ایجاد تعادل میان تجارت آزاد مطابق با اهداف محیط زیستی و توسعه پایدار به دلیل مشکلات موجود در جنبه‌های رویه‌ای تفسیر معاهدات و اصول حاکمیتی دولت‌ها به‌عنوان مثال در پرونده‌های هند-سلول‌های خورشیدی^۱ چین-انرژی بادی^۲، کانادا-انرژی تجدید پذیر^۳ و کانادا-برنامه پرداخت کمک هزینه استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر^۴ مورد بررسی قرار گرفت که الزام به استفاده از محتوای داخلی در پرداخت یارانه‌ها در آن‌ها تأکید شده بود که با ماده ۳ موافقت‌نامه یارانه‌ها در خصوص ارجحیت به کالای داخلی و ماده ۳ گات یعنی اصل رفتار ملی در تعارض هستند.

مسئله اصلی اینجاست که آیا نباید در راستای تعهد به اصل رفتار ملی مابین یارانه‌هایی که موجب منفعت عمومی می‌شوند مانند هوای پاک و سایر یارانه‌ها که صرفاً در آمد را از مالیات‌دهندگان به حمایت از شرکت‌های داخلی انتقال می‌دهند تفاوت قائل شد؟ از این رو منطق پرداخت یارانه‌ها در جهت ترویج منافع عمومی مانند تولید انرژی‌های تجدید پذیر باید مورد بازبینی قرار گیرد و مذاکرات دوره‌ای، نظام تجاری را به گونه‌ای اصلاح نماید که قابلیت انعطاف و پاسخگویی نسبت به چالش‌های بروز جهانی پیش رو، از جمله تغییرات آب و هوایی را پذیرا باشد.^۵ با این همه، «نبود قالب متمرکز حقوقی در چارچوب سازمان تجارت جهانی که مستقیماً به مسائل انرژی‌های تجدید پذیر پردازد سبب شده است تا رکن حل اختلاف این سازمان نتواند در پرونده‌های مختلف به رویه واحد در رسیدگی به موضوعات مرتبط با این دسته از انرژی‌ها دست یابد».^۶

لزوم مقابله با یارانه‌های سوخت‌های فسیلی و موانع پیش رو

مهم‌ترین مسئله چالش برانگیز در موضوع جایگزینی سوخت‌های فسیلی با سوخت‌های تجدید پذیر فقدان تعریف مشخصی از تجارت کالا و خدمات انرژی در قالب موافقت‌نامه‌های گات و گاتس است. همچنین، در هیچ‌یک از موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی به واژه انرژی اشاره نشده

1. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds456_e.htm June, 6th, 2019

2. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds419_e.htm June, 6th, 2019

3. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds412_e.htm June, 6th, 2019

4. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds426_e.htm June, 6th, 2019

5. Cosbey, A. and Mavroidis, P.C., 2014. *A turquoise mess: Green subsidies, blue industrial policy and renewable energy: The case for redrafting the subsidies agreement of the WTO*. *Journal of International Economic Law*, 17(1), pp.11-47. p: 27

۶. فاتح و حسینی صدرآبادی، پیشین، ص: ۳۳۲

است. دلیل این موضوع می‌تواند این باشد که بیشتر تولیدکنندگان و صادرکنندگان نفت در فرایند مذاکرات موافقت‌نامه گات حضور نداشتند و دیگر اینکه در زمان تأسیس اوپک در سال ۱۹۶۰ میلادی، چهار کشور از پنج کشور مؤسس این سازمان، عضو گات نبودند.^۱ اما آژانس بین‌المللی انرژی، هر اقدام دولتی به بخش انرژی که منجر به کاهش هزینه‌های تولید انرژی و هزینه پرداختی مصرف‌کنندگان شود و هزینه دریافتی تولیدکنندگان را افزایش دهد، یارانه انرژی تعریف می‌کند.^۲

یارانه سوخت‌های فسیلی علاوه بر لطمه و ورود آسیب جدی بر تجارت، آثار معکوس و جبران‌ناپذیری بر محیط‌زیست برجا می‌گذارند. موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی تنها به ورود آسیب جدی به صنعت و تجارت پرداخته است و این نکته که این یارانه‌ها نه تنها ممکن است به تجارت سایر اعضا آسیب نزند و بلکه موجب منفعت آن‌ها نیز شوند، درحالی که آسیب جدی و قابل توجهی بر محیط‌زیست وارد کنند، نپرداخته است، همچنین ساختار گات و موافقت‌نامه یارانه‌ها برای پرداختن به یارانه سوخت‌های فسیلی مورد تردید است، زیرا یارانه‌ها را به‌طور کلی مورد بررسی قرار داده‌اند و ساختار مناسبی برای پرداختن به یارانه‌های سوخت‌های فسیلی ندارند، زیرا تنها به یارانه‌های مختل‌کننده تجارت اشاره دارند و به یارانه‌هایی که منجر به استفاده از سوخت‌های فسیلی و در نتیجه آسیب به منافع عمومی و گرمای جهانی می‌شوند، توجهی ندارند.^۳ در آخر ویژگی و شرط «خاص بودن» ماده ۲ موافقت‌نامه یارانه‌ها برای تعقیب یارانه‌ها باید در مورد یارانه سوخت‌های فسیلی مورد بازبینی قرار گیرد، زیرا صرف ارتباط یارانه پرداختی با سوخت‌های فسیلی برای تعقیب و مقابله با این یارانه‌ها به دلیل آثار مخربی که بر جای می‌گذارد، کافی به نظر می‌رسد.^۴

راهکارهای پیشنهادی در جهت تنظیم مقررات یارانه‌های سوخت‌های فسیلی

اصلاح و تدوین مقررات جدید در ارتباط با یارانه‌های سوخت‌های فسیلی برای دستیابی به اهداف موافقت‌نامه پاریس و سند ۲۰۳۰ اخیراً توجه بسیاری را به خود جلب کرده است، از این‌رو، در کارگاهی که در ۲۲ می سال ۲۰۱۷ در ژنو برگزار شد به بررسی و شفاف‌سازی انواع مختلف یارانه‌های سوخت‌های فسیلی پرداخته شد و اینکه چگونه سیستم تجارت جهانی می‌تواند با اهداف

۱. فاتح و حسینی صدرآبادی، همان، ص: ۳۱۳

2. Trachtman, op.cit., P: 1

3. Trachtman, op.cit., P: 7

4. Trachtman, Ibid., P: 14

توسعه پایدار سازمان ملل متحد و موافقت‌نامه تغییرات اقلیمی پاریس همسو باشد و یارانه‌های سوخت‌های فسیلی را برای کاهش آلودگی‌ها و همچنین افزایش امنیت انرژی و ثبات تغییرات اقلیمی اصلاح نماید.

اعضای نشست بر این باور بودند که سازمان تجارت جهانی و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی تجارت، از جمله سند ۲۰۳۰ توسعه پایدار، گروه جی ۲۰ و همکاری اقتصادی آسیا-پاسفیک، بستر مناسب و ظرفیت قابل توجهی برای تکمیل و تقویت اصلاح مقررات موجود را دارند. در این نشست، پنج راهکار در جهت بررسی موضوع یارانه‌های سوخت‌های فسیلی از طریق سازمان تجارت جهانی و موافقت‌نامه‌های تجارت بین‌المللی ارائه گردید: ۱. ارتقا ظرفیت‌سازی؛ ۲. افزایش شفافیت؛ ۳. معرفی، تعهد، گزارش و نقد و بررسی؛ ۴. ارائه تفسیر قوانین؛ ۵. تغییر قوانین موجود. شایان ذکر است، این راه‌حل‌ها منحصربه‌فرد نیستند و اگر به‌طور هم‌زمان به کار گرفته شوند می‌توانند مؤثر واقع شوند.

مسئله حائز اهمیت تدوین مقررات یارانه‌های سوخت‌های فسیلی در قالب موافقت‌نامه جمعی یا چندجانبه است. برخی بر این باورند که به دلیل اینکه تعداد کمی از کشورها مسبب تولید و استفاده از سوخت‌های فسیلی هستند، با معضل عدم همکاری از سوی سایر کشورها مواجه خواهیم بود؛ بنابراین نیاز اساسی برای تعهدات جهانی وجود ندارد و تنها پابندی به اهداف و اصول کلی در قالب اسناد و موافقت‌نامه‌ها برای عموم کشورها کفایت می‌کند و با تصویب یک موافقت‌نامه جمعی که دولت‌های اعطاکننده یارانه‌های سوخت‌های فسیلی را با قبول تعهدات و ضمانت اجرایی مناسب گرد هم آورد، نتیجه‌بخش خواهد بود، اگرچه این امر بر طبق بند نه ماده ۱۰ موافقت‌نامه مراکش نیاز به اجماع و موافقت سایر اعضا دارد.

موافقت‌نامه‌های دوجانبه و منطقه‌ای نیز می‌توانند سکوی مؤثری برای پیشگامی در رویکردهای همکاری به منظور اصلاح قوانین یارانه‌های سوخت‌های فسیلی باشند. البته هرگونه تلاش در این راستا باید با در نظر گرفتن شرایط کشورهای در حال توسعه صورت پذیرد؛ زیرا جنبه‌های محدودکننده تجارت در استانداردهای زیست‌محیطی معمولاً به‌طور ویژه کشورهای در حال توسعه را

1. <https://www.iisd.org/library/making-international-trade-system-work-climate-change-five-ways-address-fossil-fuel>^{۹۸/۳/۲۶}

تحت تأثیر قرار می‌دهد و صادرکنندگان و دولت‌ها در این کشورها توانایی کمتری برای تحمل هزینه‌های تطابق با این گونه اقدامات دارند. یک‌راه کار پیشنهادی می‌تواند اتخاذ رفتار ویژه و متفاوت در قالب مسئولیت‌های مشترک و متفاوت باشد. از آنجا که بار سنگین این رفتار به‌طور عمده بر دوش کشورهای توسعه‌یافته است زیرا کشورهای در حال توسعه عمدتاً از پس هزینه‌های حذف سوخت‌های فسیلی و انتقال به انرژی‌های تجدید پذیر بر نمی‌آیند؛ بنابراین، در مقابل و برای ایجاد توازن میان مسئولیت‌ها می‌توان آستانه کاهشی بیشتری برای کشورهای در حال توسعه در نظر گرفت.^۱

به نظر می‌رسد که برای محدود کردن پرداخت یارانه‌ها، پیش از همه نیازمند شفاف‌سازی عملکردی از طریق به اشتراک‌گذاری اطلاعات و کنترل و بررسی با در نظر گرفتن شرایط ویژه و متفاوت کشورها هستیم تا با بازبینی و اصلاح مقررات موجود و یکسان‌سازی قوانین از طریق همکاری بین‌المللی سازمان‌های ذی‌ربط، بتوان به محدود کردن یارانه‌های مخرب امیدوار بود. با این حال پیشرفت در حل این مسائل به دلیل عدم وجود ارتباط و تعامل میان جوامع تجاری و سیاست‌اقلیمی و عدم اطمینان در مورد تأثیرات آن بر کشورهای در حال توسعه بسیار آهسته و گاهی نامشخص است؛ زیرا کشورها دچار نگرانی‌ها و تنگناهای اقتصادی و رقابتی‌ای می‌باشند که همچنان خود را از قید موافقت‌نامه‌ها و مقررات آن رها می‌بینند. به‌منظور شفافیت بیشتر در این موضوع پنج راه تکمیلی برای اصلاح سیاست بین‌المللی ارائه شده است تا کشورها بتوانند به‌طور مؤثرتری یارانه‌های سوخت‌های فسیلی را مورد بررسی قرار دهند:^۲

۱. ارتقا کمک‌های فنی و ظرفیت‌سازی؛

۲. افزایش شفافیت؛

۳. تعهد به اصلاحات یارانه‌ای و اطمینان از تعقیب‌های معتبر از طریق گزارش و بررسی؛

۴. تصویب یک اعلامیه سیاسی؛

۵. گسترش دسته‌بندی یارانه‌های ممنوع (با معافیت‌های احتمالی).

1. Trachtman, Joel, Op.cit., P: 15

2. <https://climatestrategies.org/publication/tackling-fossil-fuel-subsidies-through-international-trade-agreements>

یارانه‌های شیلات

صادرات ذخایر ماهی به‌عنوان یکی از منابع اصلی تأمین غذا و امنیت شغلی به‌ویژه برای کشورهای درحال توسعه و کمتر توسعه‌یافته محسوب می‌شود. با توجه به تخمین آنکتاد، حدوداً ۳۵۰ میلیون شغل به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از طریق اقتصاد دریایی ایجاد شده‌اند.^۱ بر اساس آمار سازمان غذا و کشاورزی^۲ (فائو)، تقریباً ۸۵ درصد از ذخایر ماهی جهان مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند که از بین تمامی عوامل مؤثر و موجود، یارانه‌های شیلات در مرکز توجه قرار دارد.^۳ این یارانه‌ها نه تنها در اهداف تجارت آزاد و منصفانه خلل ایجاد می‌کنند، بلکه مشوق بهره‌برداری بیش‌ازاندازه از منابع نیز می‌باشند. اکثر یارانه‌های شیلات باهدف کشتی‌سازی و مدرنیزه کردن و در نتیجه توسعه اقتصادی اعطا می‌شوند، اما در واقع این امر به‌طور غیرمستقیم موجب افزایش صید ماهی و تخلیه ذخایر می‌گردد.^۴ بدین ترتیب، کنترل و کاهش این یارانه‌ها متضمن نتایج مفیدی بر تجارت و محیط‌زیست خواهد بود. تاکنون هیچ‌گونه مقررات منحصربه‌فردی در سازمان تجارت جهانی برای کنترل استفاده از این یارانه‌ها وجود نداشته است و متن فعلی موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به‌قدر کافی تجارت آزاد در راستای اهداف توسعه پایدار را پوشش نمی‌دهد و در آن به هیچ‌منفعت تجاری مرتبط با محیط‌زیست اشاره نشده است.

موانع پیش رو برای تنظیم مقررات یارانه‌های شیلات

موضوع یارانه‌های شیلات از آن جهت پیچیده است که از یک سو موضوع مسئولیت دولت‌ها در قبال محیط‌زیست و از سوی دیگر آزادی تجارت را مطرح می‌سازد.^۵ زیرا تا جایی که تحقق اهداف اقتصادی در راستای اقدامات مقرراتی برای حفاظت از محیط‌زیست مورد توجه باشد، می‌توان گفت که «قوانین متفاوت، تعهدات متفاوتی ایجاد می‌نمایند»^۶ که ممکن است این تعهدات در تعارض با یکدیگر باشند و به دلیل منافع متعارض اعضا با یکدیگر و اولویت‌های تجاری‌شان، هیچ مکانیسم ایجاد تعادلی میان تجارت آزاد و محیط‌زیست ایجاد نشده است. فعالیت غیرقانونی صید بی‌رویه نیز

1. Bahety, S. and Mukiiibi, J., 2017. *WTO fisheries subsidies negotiations: main issues and interests of least developed countries*. Geneva: CUTS International), accessed November, 19.p: 14

2. Food and Agriculture Organization (FAO)

3. Bahety, S. and Mukiiibi, J., Ibid., p: 6

4. Sustainable Development Goal 14: Life Below Water

5. Singh, op.cit., p: 291

6. Singh, op.cit., p: 292

نتیجه همین ناسازگاری‌های موجود میان سیاست‌های داخلی و تعهدات اعضا بر اساس معاهدات است. عدم توانایی مالی کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته در اعطای یارانه به بخش شیلات، رونق اقتصادی آن‌ها را با چالش‌های جدی روبرو می‌سازد.

یکی از دلایل عمده پیچیدگی مذاکرات بر سر یارانه‌های شیلات، نبود یک تعریف و طبقه‌بندی مشخص از این یارانه‌هاست. تنها چندین موافقت‌نامه چندجانبه محیط زیستی خارج از سیستم تجاری سازمان تجارت جهانی، از جمله کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های (جانوری و گیاهی) در حال انقراض^۱، ایجاد محدودیت بر تجارت آزاد را برای حفاظت از محیط‌زیست مجاز شمرده است. همچنین سازمان‌های مختلفی خارج از سازمان تجارت جهانی از جمله سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۲، صندوق جهانی طبیعت^۳، برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد^۴ به موضوع یارانه‌های شیلات پرداختند.^۵ از آنجا که سهم کشورها، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته، در خصوص شیلات و ذخایر ماهی متفاوت است، سه مسئله اساسی در این راستا قابلیت بررسی دارد: اول آن که آیا قوانین و رفتار متفاوت باید به‌طور یکسان نسبت به همه اعمال شود؟ زیرا عدم توانایی کشورهای کمتر توسعه یافته در تأمین بودجه برای نظارت و کنترل بر مناطق انحصاری اقتصادی خود موجب بهره‌برداری کشورهای توسعه یافته به دلیل تجهیزات و امکانات پیشرفته از این منابع می‌شود. دوم آن که چه قواعدی باید نسبت به سایر انواع فعالیت‌های مرتبط با ماهیگیری در نظر گرفته شود؟ سوم آن که دامنه استثنائات از قواعد یارانه‌های ممنوع، الزام به شفافیت و اطلاع‌رسانی برای این کشورها تا چه اندازه است؟

تعهد به رفتار ملی و یارانه‌های شیلات

عدم وجود تعادل میان سیاست‌های رقابتی اعضا و تفاوت استانداردهای ملی اعمال شده در کشورهای مختلف در مورد محصولات مشابه که فروش آن محصولات را در سطح جهانی برای تولیدکنندگانشان دشوار می‌سازد از مسائل حائز اهمیت در خصوص تعهد به رفتار ملی در هم گامی با مسیر توسعه پایدار است. تفاوت در مقررات زیست‌محیطی کشورها با یکدیگر ممکن است

-
1. The Convention on International Trade in endangered species (CITES)
  2. Organization for economic cooperation and development (OECD)
  3. World Wide Fund for Nature (WWF)
  4. United Nations Environment Programme (UNEP)
  5. Bahety, S. and Mukiibi, J. Ibid., p: 8

تجارت آزاد و دسترسی به بازار را برای تولیدکنندگان دشوار نماید؛ زیرا کشورها با توجه به توانایی‌ها و ظرفیت‌های متفاوت، قادر نخواهند بود تا در خصوص استانداردهای زیست‌محیطی سایر کشورها کسب اطلاعات کنند و سپس تلاش نمایند تولیدات خود را برای رعایت هر یک از این استانداردها تغییر دهند که عملاً کاری زمان‌بر و نشدنی است. به‌عنوان مثال در قضیه ماهی‌های تن^۱ که یکی از مهم‌ترین پرونده‌های در ارتباط با اختلافات محیط زیستی و سازمان تجارت جهانی است، آمریکا برای حمایت از پستانداران دریایی، واردات ماهی تن را از کشورهایی که با صید ماهی حیات سایر گونه‌های دریایی را با خطر مواجه می‌ساختند ممنوع اعلام کرد. همچنین در پرونده میگو^۲ زمانی که صید میگو به گونه‌های در حال انقراض لاک‌پشت‌ها آسیب وارد شده بود، آمریکا مجدداً مانع از واردات میگو از کشورهای واردکننده تایلند، هند، پاکستان و مالزی شد. این در حالی است که یکی از منابع اساسی درآمد این کشورها از طریق صادرات محصولات شیلات به دست می‌آید. اگرچه بر طبق ماده ۲۰ گات استثنائات عمومی برای حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی در نظر گرفته شده است اما پانل رسیدگی اعلام کرد که سایر اقدامات در جهت کنترل و ایجاد محدودیت بر تجارت مانند مذاکره می‌توانست اعمال شود و اقدام یک‌جانبه آمریکا را در این خصوص پذیرفته نشد.

آنچه نیاز به بررسی دارد مسئله توانایی کشورها در بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی است که گاهی به دلیل ظرفیت‌های ساختاری محدود، مسبب بروز چالش‌های جهانی و لطمه به منابع عمومی می‌شوند. از یک‌سو با منع واردات با استناد به موازین محیط زیستی تجارت آزاد مختل می‌شود. از سوی دیگر در صورت تعارض منافع اعضا میان محدودیت‌های تجارت با هدف حفاظت از محیط‌زیست و ترویج تجارت آزاد، همچنین تعهد به اصول سازمان تجارت جهانی از جمله اصل رفتار ملی و اعمال رفتار برابر با محصولات داخلی و خارجی، تکلیف عام حمایت از محیط‌زیست و توسعه پایدار نیز نقض خواهد شد.

بنابراین، پیشنهاد می‌شود برای ایجاد یک سیستم برد دو سویه در جهت حفاظت و حمایت هم‌زمان از محیط‌زیست و تجارت آزاد، یارانه‌های شیلات که برخلاف یارانه‌های سوخت‌های

1. https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis04_e.htm June,24th,2019

2. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/1pagesum_e/ds58sum_e.pdf June,24th,2019

فسیلی جایگزین مناسبی ندارند، مورد مذاکره و واکاوی هرچه بیشتر قرار گیرند. یک راهکار می‌تواند این باشد که کشورهای توسعه‌یافته به دلیل توان اقتصادی بالا در جهت افزایش امنیت منابع دریایی عمل نمایند و کشورهای در حال توسعه در مقابل برای بهره‌برداری بهینه از منابع گام بردارند؛ اما از آنجا که این توانایی برای همه کشورهای در حال توسعه به‌طور یکسان وجود ندارد، در نتیجه بهره‌برداری دواستدار با محیط‌زیست و جایگزینی واردات از این کشورها در بازار کشورهای توسعه‌یافته با واردات سایر کشورها که موازین محیط‌زیستی را به دلیل عدم توانایی‌های لازم، زیر پا گذاشته‌اند، مغایر با اصل رفتار ملی تلقی می‌شود. از این رو، با اتخاذ رفتار ویژه و متفاوت نسبت به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته که اغلب ذخایر طبیعی مناسبی دارند اما به دلیل ضعف‌های ساختاری قادر به بهره‌برداری صحیح از آن نمی‌باشند، یارانه‌های شیلات باید با شفافیت هرچه بیشتر و در جهت همسویی با اهداف توسعه پایدار و توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه طبقه‌بندی شوند.

راهکارهای پیشنهادی در ارتباط با تنظیم یارانه‌های شیلات

مذاکرات بر سر یارانه‌های شیلات باهدف بهبود و شفاف‌سازی قوانین موجود در کنفرانس وزیران دوحه سال ۲۰۰۱ با در نظر گرفتن رفتار ویژه و متفاوت نسبت به کشورهای در حال توسعه آغاز گردید و با افزایش نگرانی‌ها در کنفرانس هنگ‌کنگ کنگ تصمیقات قابل توجهی از جمله ممنوعیت گستره زیادی از یارانه‌های شیلات که موجب نابودی گونه‌های خاص می‌شوند، معافیت چندین یارانه مشخص از ممنوعیت (برای امنیت دریایی یا کاهش ظرفیت ماهیگیری)، مشروط کردن بسیاری از یارانه‌های مجاز شیلات، اعطای مجوز به کشورهای در حال توسعه به استفاده از بیشتر یارانه‌های ممنوع بر اساس شرایط مدیریت ماهیگیری، ایجاد مکانیسمی برای حضور فائو در بررسی اقدامات و تقویت قواعد اطلاع‌رسانی سازمان تجارت جهانی برای یارانه‌های شیلات در این باره اتخاذ گردید.^۱ کنترل این یارانه‌ها علاوه بر حفظ ذخایر موجود به کنترل تغییرات اقلیمی نیز کمک خواهد کرد زیرا بیشترین بخش یارانه‌های شیلات به یارانه‌های سوختی (۲۲ درصد) اختصاص دارد.^۲ اخیراً در کنفرانس سال ۲۰۱۷ بوس آیرس نیز، تصمیم بر آن شد تا از طریق مذاکره، موافقت‌نامه

1. Singh, op.cit., p: 294

2. Gehring, M., 2018. *From Fisheries Subsidies to Energy Reform under International Trade Law*. P:3

جداگانه‌ای در خصوص یارانه‌های شیلات تا سال ۲۰۱۹ مبتنی بر اهداف توسعه پایدار تصویب گردد.^۱

اگرچه نباید نقش یارانه‌های سازگار با محیط‌زیست را در افزایش روش‌های منصفانه تولید نادیده گرفت، اما برای افزایش امنیت و جلوگیری از اقدامات مخرب از جمله صید بی‌رویه، همکاری کشورهای کلیدی با سازمان تجارت جهانی، تحلیل علمی-سیاستی و تعامل با جامعه مدنی و بخش خصوصی، توسعه مقررات نوآورانه در موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای و تعیین جایگزینی مناسب برای یارانه‌های مخرب حائز اهمیت است.^۲ در این راستا نظارت کشورهای توسعه‌یافته و برخی از کشورهای در حال توسعه بر مناطق انحصاری کشورهای کمتر توسعه‌یافته می‌تواند از ماهیگیری غیرقانونی و گزارش نشده و در نتیجه نابودی محیط‌زیست جلوگیری کند، زیرا مراقبت از دریاها و منابع موجود در آن برای حفاظت از آینده زمین و انسان‌ها امری ضروری است. همچنین بازار کشورهای توسعه‌یافته بستر اصلی فروش صادرات منابع شیلات از کشورهای در حال توسعه است و از آنجا که کشورهای در حال توسعه نقش اساسی در این صادرات دارند، در نتیجه باید در تضمین پایداری ذخایر شیلات، ارائه گزارش و اطلاع‌رسانی منظم حضور پررنگ‌تری داشته باشند. به‌عنوان یک‌راه حل قابل پیش‌بینی، مقررات جزئی می‌تواند درون سازمان تجارت جهانی مورد بررسی قرار بگیرند و به سایر مقررات آرمانی‌تر از طریق افزودن ضمیمه به موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی یا موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای و ترجیحی که نهایتاً وارد سازمان تجارت جهانی می‌شوند، پرداخته شود.^۳ همچنین برای تضمین محیط‌زیستی سالم و امن برای نسل‌های آینده، بازبینی موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی برای تعیین مقررات ویژه‌ای برای ممنوعیت یارانه‌هایی که منجر به بهره‌برداری خارج از ظرفیت می‌شوند، ضروری به نظر می‌رسد. برای انجام چنین اصلاحی، ضروری است تا دولت‌های عضو سیاست‌های داخلی خود را نیز به‌منظور توجه به مسائل محیط‌زیستی از دیدگاه جهانی اصلاح نمایند.

1. https://www.wto.org/english/tratop_e/rulesneg_e/fish_e/fish_e.html

2. Gehring M, Ibid., P: 5-6

3. Bartels, L. and Morgandi, T., 2017. *Options for the Legal Form of a WTO Agreement on Fisheries Subsidies*. University of Cambridge Faculty of Law Research Paper, (53). P:Vi

احیای یارانه‌های سبز

یارانه سبز به معنی تخصیص منابع عمومی با هدف توسعه پایدار در برابر آسیب‌های ناشی از تجارت و بازار است. کلمه سبز اغلب جایگزین عبارت پایدار بودن است.^۱ از این رو، این یارانه‌ها با هدف توسعه صنایع انرژی پاک، حذف سوخت‌های فسیلی، جلوگیری از تغییرات اقلیمی و ترویج تولید و مصرف پایدار اعطا می‌شوند.^۲ اگرچه ماده ۸ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به دلیل نگرانی‌های کشورهای در حال توسعه از استفاده بیش از اندازه کشورهای توسعه‌یافته از یارانه‌های غیرقابل تعقیب منقضی شد، اما، هم‌اکنون تلاش‌های بسیاری برای بازگرداندن آن مشاهده می‌شود. زیرا، این یارانه‌ها بستر مورد نیاز برای فعالیت‌های تحقیق و توسعه و انطباق امکانات موجود برای ارتقا بنگاه‌های کوچک در کشورهای در حال توسعه را همراه با رعایت الزامات زیست‌محیطی فراهم می‌آورند.

محصولات سبز و دوستدار محیط زیست در مقایسه با سایر محصولات گران و هزینه‌بردارترند. چراکه تولید این محصولات نیازمند سطح بالایی از فرایندهای تولید، تکنولوژی و تجربه مدیریت است و از سوی دیگر مصرف‌کنندگان نیز باید هزینه بیشتری برای تهیه و استفاده از این محصولات پرداخت نمایند.^۳ از این رو، یارانه‌ها نقش قابل توجهی در تشویق و توسعه تولید این محصولات ایفا خواهند نمود. در این راستا،^۳ شرایط ویژه برای تولید این محصولات باید در نظر گرفته شود. اول اینکه، مقررات و حداقل پیش‌نیازهای محیط زیستی مورد نیاز برای تولید محصولات باید در نظر گرفته شود. دوم، به دلیل نامشخص بودن آثار این محصولات بر تجارت و بازار، یک مکانیسم مؤثر برای تنظیم یارانه‌ها از طریق مشارکت تولیدکنندگان در برنامه‌های تحقیق و توسعه مؤثر خواهد بود. سوم، تقاضای عمومی برای محصولات سبز است که به طور مستقیم به سطح مصرف و آگاهی محیط زیستی وابسته است.^۴

1. Baines, T., Brown, S., Benedettini, O. and Ball, P., 2012. *Examining green production and its role within the competitive strategy of manufacturers*. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 5(1), pp.53-87. P: 8

2. Charnovitz S, 2014, *Green Subsidies and the WTO*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper, No. RSCAS 2014/93, P: 1

3. Zhao L, Chen Y, 2019, *Optimal Subsidies for Green Products: A Maximal Policy Benefit Perspective*, P:2

4. Ibid., P: 2

برخلاف سیاست‌های زیست‌محیطی که از طریق قانون‌گذاری به کار گرفته می‌شوند، یارانه‌های سبز، سیاست‌های مالی به منظور جلوگیری یا بهبود موارد شکست بازار هستند. یکی از آن موارد، پیامدهای خارجی نامطلوب ناشی از تولید و مصرف است. بر اساس اعلامیه محیط زیست و توسعه ریو (اصل ۱۶) مقامات دولتی باید هزینه‌های محیط زیستی و استفاده از ابزارهای اقتصادی را داخلی نمایند. این امر با توجه به این موضوع که آلودکننده باید هزینه آلودگی را پرداخت نماید و با در نظر گرفتن منافع عمومی و عدم ورود اختلال در روند تجارت و سرمایه‌گذاری باید انجام پذیرد. برای مثال بدیهی‌ترین ابزار سیاسی برای داخلی کردن هزینه‌های ناشی از تغییرات اقلیمی می‌تواند مالیات کرین باشد.^۱ یکی دیگر از موارد اعطای یارانه از سوی دولت‌ها، می‌تواند در راستای جلوگیری از پیامدهای نامطلوب باشد. زیرا اعطای یارانه می‌تواند به عنوان مشوقی برای ایجاد پیامدهای خارجی مطلوب از جمله استفاده از تکنولوژی و خدمات جدید عمل نماید.

دبیرکل سازمان تجارت جهانی پیشنهاد طبقه‌بندی یارانه‌های محیط زیستی را در قالب ۴ گروه ارائه نمود؛ ۱- اعطای یارانه به منظور کاهش پیامدهای خارجی محیط زیستی از جمله آلودگی‌های ناشی از کارخانه‌ها ۲- اعطای یارانه برای ترویج خروجی‌های مفید از جمله جنگل‌کاری ۳- اعطای یارانه در جهت کاهش هزینه‌های ناشی از تطابق با مقررات محیط زیستی ۴- افزایش آگاهی مصرف‌کننده درباره منافع محیط زیستی ناشی از مصرف کالاهای خاص.^۲

همکاری نهادی در جهت جلوگیری از سوءاستفاده از یارانه‌ها

با روند رو به رشد تکنولوژی و گسترش ارتباطات در راستای تکامل تجارت جهانی، چالش‌های جدید سیاستی پدیدار می‌شود. در نتیجه قوانین مرتبط با یارانه‌ها نیز باید به‌طور دائمی و بر طبق مسائل روز موردبررسی قرار گیرند. برخی از یارانه‌ها به‌ویژه یارانه‌های سوخت‌های فسیلی و شیلات منافع عمومی مانند وضعیت اقلیمی پایدار و ذخایر ماهی جهانی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و گروه دیگر سطح قیمت جهانی را بی‌ثبات می‌کنند و یا پیامدهای ناخوشایندی برای شرکای تجاری به بار می‌آورند. موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی سازمان تجارت جهانی با در نظر گرفتن تفاوت‌های اقتصادی میان اعضا درصدد برقراری توازن و تعادل میان ارزش‌های سیستم تجارت آزاد

1. Ibid., P: 2

2. Charnovitz S, op.cit., P: 11

و منصفانه است. با این حال محدودیت‌های شدید موجود در اجرای مقررات آن امید به اصلاح موافقت‌نامه را نیز با محدودیت مواجه ساخته است.^۱

از این رو، می‌بایست به بررسی نقش دولت‌ها از طریق مکانیسم‌های غیررسمی در تنظیم مقررات یارانه‌ها با توجه به پیشامدهای روز دنیا به ویژه زمانی که حقوق سخت (قوام‌یافته) به خوبی عمل نمی‌کند و یا موجود نیست پردازیم. برای محدودسازی و کنترل هرچه بیشتر یارانه‌ها در ابتدا باید بررسی شود که چه عامل یا عواملی یک یارانه را در سطح بین‌المللی مطرح می‌سازد، آیا سایر شرکای تجاری تحت تأثیر آن قرار می‌گیرند و یا منافع عمومی خدشه‌دار می‌شود؟ دومین موضوع، مسئله تعداد اعضایی است که تحت تأثیر یک یارانه خاص قرار می‌گیرند.

ضرورت اطلاع‌رسانی

نخستین قدم در کنترل و حذف تدریجی یارانه‌ها، اطلاع‌رسانی اعضا نسبت به اقدامات یارانه‌ای خود است. در فهرست واژگان سازمان تجارت جهانی اطلاع‌رسانی این گونه تعریف می‌شود: تعهد به شفافیت، دولت‌های عضو را ملزم می‌نماید تا اقدامات تجاری خود را که ممکن است سایر اعضا را تحت تأثیر قرار دهد، به نهاد مربوطه سازمان اطلاع‌رسانی نمایند.

با توجه به گزارش کولینز ویلیامز و ولف از مهر و موم‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۳ اطلاع‌رسانی اعضا در خصوص یارانه‌های صنعتی مطابق با موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی بسیار ضعیف بوده و نیمی از اعضا از جمله چین، اتحادیه اروپا، هند، اندونزی، نیجریه، آفریقای جنوبی و تایلند در اطلاع‌رسانی کوتاهی نموده‌اند. چهار دلیل اصلی در عدم تمایل اعضا به اطلاع‌رسانی به شرح زیر است:^۲ ۱. عدم توانایی اداری؛ ۲. احتمال ارائه اطلاعات نادرست و اینکه این اطلاعات بعدتر در رکن حل اختلاف علیه خودشان مورد استفاده قرار گیرد؛ ۳. مقامات تجاری اعضا ترجیح می‌دهند تا تنها اقدامات خود را اطلاع‌رسانی کنند تا اینکه یارانه‌های اعطایی سایر ارگان‌ها را نیز گزارش نمایند؛ ۴. ابهام در اینکه دقیقاً چه مواردی باید اطلاع‌رسانی شود.

1. Shaffer, G., Wolfe, R. and Le, V., 2015. *Can informal law discipline subsidies?*. *Journal of International Economic Law*, 18(4), pp.711-741. p: 1

2. Shaffer, et al. *Ibid.*, p: 7

مهم‌ترین چالش اساسی عدم توانایی اعضا در زمینه ارائه شواهد در خصوص اثبات ارائه اطلاعات نادرست (معکوس) در مورد یارانه‌های غیرمجاز اعطایی و گزارش نشده توسط سایر اعضاست؛ زیرا برای تمامی اعضا توانایی و امکانات برابر تحلیل و بررسی وجود ندارد. یارانه‌ها همچنین در موافقت‌نامه‌های ترجیحی نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما به‌طور کلی مقررات شفافیت ندارند و فاقد الزامات اطلاع‌رسانی می‌باشند؛ بنابراین طرفین موافقت‌نامه‌های ترجیحی از مکانیسم کمیته بررسی سازمان تجارت جهانی بهره می‌برند. اولین راه برون‌رفت از این ابهامات و چالش‌ها تعهد به اصول شفافیت در نقش سازمان تجارت جهانی و عملکرد اعضاست؛ زیرا شفافیت بیشتر، موجب درک بهتر قوانین و تعهدات می‌گردد. بازمینی و بررسی قوانین موجود از طریق تعهدات متقابل که شامل ارائه گزارش، نظارت مستمر و ارزیابی است نیز می‌تواند در به‌روزرسانی اطلاعات و داده‌های موجود مؤثر واقع شود.

شکل‌گیری مقررات جدید

گام اصلی در زمینه اصلاح قوانین موجود می‌تواند تشکیل انجمن‌هایی به‌منظور بحث و گفتگو پیرامون تعاریف موجود از یارانه‌ها و تبادل اطلاعات در خصوص اعطای آن‌ها باشد. اینکه آیا یک اقدام خاص متناسب با تعریف ارائه‌شده از یارانه است و یا راهی برای جبران آثار زیان‌بار ناشی از آن وجود دارد یا خیر. در این راستا سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند نقش مهمی در توسعه و شکل‌گیری حقوق جدید داشته باشند؛ زیرا قواعد نرم و به‌اصطلاح حقوق قوام نیافته با ویژگی قواعد الزام‌آور به دلیل عدم اجبار و تصویب در حقوق داخلی اعضا بیشتر مورد استقبال قرار خواهد گرفت.^۱ اگر باور داشته باشیم که شکل‌گیری قوانین حقوقی ناشی از تعاملات اجتماعی است، بنابراین بهتر است تا در وضعیت‌های غیررسمی‌تر که عملکرد دولت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند، گاهی خارج از چارچوب مقررات سازمانی، به دنبال بررسی آن‌ها باشیم. در وهله نخست بهتر است تا قوانین و رویه‌های مرتبط با یارانه‌ها، در سه گروه به شرح زیر مورد تحلیل و تفسیر قرار گیرند:^۲

۱. بررسی مقررات سازمان تجارت جهانی؛^۲ مقایسه سازمان تجارت جهانی با سایر سازمان‌های بین‌المللی؛^۳ مقایسه سازمان‌های بین‌المللی با سازمان‌های غیردولتی. سپس از طریق مذاکره و تبادل

1. Trachtman, Joel, op.cit., P: 19

2. Shaffer, et al. op.cit., p: 1

اطلاعات درون و برون‌سازمانی و با در نظر گرفتن چالش‌های پیش روی جامعه جهانی، با توجه ویژه به شرایط کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته به‌طور دوره‌ای به اصلاح ساختار مقررات موجود و تنظیم قوانین جدید پرداخت.

نهادهای مرتبط بین‌المللی

در سیستم تجارت جهانی، سازمان تجارت جهانی به‌تنهایی نقش‌آفرینی نمی‌کند، بلکه سایر نهادهای بین‌المللی از جمله: گروه جی ۲۰، سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، صندوق بین‌المللی پول و شبکه‌های غیررسمی سازمان‌یافته توسط سازمان‌های غیردولتی و سهامداران اقتصادی نیز در این سیستم چندجانبه جهانی دخیل هستند که پیشبرد و موفقیت این سیستم بستگی به تبادل اطلاعات قابل اعتماد، شناسایی عاملان مرتبط با موضوع و تشکیل انجمن‌هایی به‌منظور مذاکره و اجماع کلی دارد؛ زیرا سازمان‌های بین‌المللی نسبت به یکدیگر مزیت نسبی دارند و با توجه به ویژگی و عملکرد متفاوت آن‌ها، هر یک در موضوعی خاص می‌توانند متمرثر واقع گردند.^۱

به‌عنوان مثال همکاری و تبادل اطلاعات میان سازمان توسعه و همکاری اقتصادی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین پایگاه‌های داده‌ای یارانه‌ها و سازمان تجارت جهانی، می‌تواند روند کنترل و نظارت را تسهیل نماید. همچنین با همکاری طرح یارانه‌های جهانی^۲ موسسه بین‌المللی توسعه پایدار که به‌عنوان پیشرو جهانی در اندازه‌گیری، ارزیابی و اصلاح یارانه‌ها شناخته می‌شود،^۳ روند تنظیم و کنترل پرداخت یارانه‌ها توسط سازمان تجارت جهانی تسهیل می‌گردد. هدف اصلی این نهاد ایجاد یک اجماع کلی در سازمان تجارت جهانی و سایر انجمن‌های فعال در این زمینه است تا دولت‌ها را تشویق و کمک نمایند تا با اصلاحات یک‌جانبه در سیاست‌های یارانه‌ای خود، از آن دسته از یارانه‌هایی که موجب اختلال در روند تجارت، بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی جهانی شده و پایداری را با خطر مواجه می‌سازند، دوری نمایند؛ زیرا این تعامل موجب یادگیری سیاست‌های جدید از طریق اشتراک‌گذاری و مشورت در زمینه اطلاعات و همچنین شبیه‌سازی اجتماعی و رویه‌سازی می‌گردد.

1. Shaffer, *et al.* op.cit., p: 4

2. Global Subsidies Initiative

3. <https://www.iisd.org/topic/subsidies> June, 15th, 2019

یک جایگزین مناسب دیگر برای جمع‌آوری اطلاعات در خصوص یارانه‌ها نهاد بررسی سیاست تجارت^۱ است. این نهاد با ارائه گزارش دوره‌ای هر یک از اعضا، بررسی سالیانه وضعیت سیستم تجارت و با نظارت بر گزارش‌هایی که در پاسخ به بحران‌های مالی ارائه می‌شوند به شفافیت موضوع کمک می‌نماید.

شفافیت در سازوکار پرداخت یارانه

برای اینکه تجارت بر اساس بهره‌وری و استفاده بهینه و حداکثری از منابع موجود باشد، اصول تجارت آزاد و منصفانه در راستای از بین بردن موانع می‌بایست اعمال گردد. یارانه‌ها به‌عنوان یکی از متداول‌ترین موانع تجاری، بخش مهمی از مباحث مربوط به تجارت منصفانه را پوشش می‌دهند. از این رو مجموعه اقدامات و رویه‌های تبعیض‌آمیز به‌ویژه در خصوص پرداخت یارانه‌ها که موجب اختلال در روند تجارت می‌گردند، نیاز به شفافیت، تحلیل و بررسی بیشتری دارند. ماده ۱۰ موافقت‌نامه گات تحت عنوان انتشار و اجرای مقررات تجاری، ماده ۳ گاتس و بخش ۷ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی (مواد ۲۲ و ۲۵)، بر لزوم اطلاع‌رسانی و شفافیت در سازوکار پرداخت یارانه‌ها تأکید دارند.

دولت‌ها از یک‌سو از یارانه‌ها برای پیشبرد اهداف مهم و کاملاً مشروع خود در قالب سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی استفاده می‌کنند و از سوی دیگر ممکن است منافع سایر کشورها را تحت تأثیر آثار منفی قرار دهند. در مطالعه‌ای که سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۰۶ انجام داد، مشخص شد که انواع یارانه در سال ۲۰۰۳ به مبلغی معادل ۳۰۰ میلیارد دلار می‌رسید که ۸۳ درصد آن یعنی چیزی حدود ۲۵۰ میلیارد دلار توسط بیست‌ویک کشور توسعه‌یافته پرداخت شده بود. در این مطالعه تأکید شده بود که «یارانه‌ها در صورتی که مزیت رقابتی مصنوعی‌ای به صادرکنندگان یا تولیدکنندگان محصولات رقیب واردات اعطا کنند، می‌توانند موجب اختلال در جریان‌های تجاری شوند».^۲

1. TPRB : Trade Policy Research Base

۲. موسوی زنوز، پیشین، ص: ۲۰۳

برای بهبود کاربرد شفافیت در عملکرد سازمان در خصوص یارانه‌ها سه اقدام مهم می‌بایست مورد توجه قرار گیرد:^۱ نحوه و چگونگی اطلاع‌رسانی به اعضا در خصوص سیاست‌های جدید؛^۲ چگونگی بررسی اطلاعیه در ژنو؛^۳ اینکه نتایج نشست ژنو به‌طور عمومی در اختیار شهروندان به‌منظور مسئولیت دولت در خصوص استفاده از سرمایه عمومی قرار گیرد. شفافیت در سازوکار پرداخت یارانه‌ها می‌تواند روشنگر این مسئله باشد که سیستم تجارت آزاد تا چه اندازه موفق به محدود کردن یارانه‌ها و ایجاد برابری مابین اهداف تجارت آزاد و منصفانه بوده است. فقدان شفافیت در راهکار اجرایی برقراری یارانه‌ها، ممکن است بستر بروز و رشد فساد مالی و اقتصادی را مهیا سازد و شرایط بهینه تجارت منصفانه را خدشه‌دار و آسیب‌پذیر نماید.

مسئله به‌روز و حائز اهمیت در بررسی شفافیت در نظام پرداخت یارانه‌ها، موضوع یارانه‌های شیلات و سوخت‌های فسیلی است. سازمان غذا و کشاورزی (FAO) تخمین زده است که تقریباً ۹۰٪ از منابع ماهیگیری جهان بیش از حد معمول به دلیل پرداخت ۳۵ میلیارد دلار یارانه به‌طور سالانه، مورد صید بی‌رویه قرار گرفته‌اند.^۲ از این رو، مقررات دقیق‌تری برای افزایش شفافیت و کمک به دولت‌ها برای ارزیابی پرداخت یارانه‌های خود و سایرین در این زمینه، مورد نیاز است؛ زیرا که این امر موجب ارائه راه‌حل و بهره‌برداری پایدارتر از منابع شیلات برای تمامی اعضا، به‌ویژه دولت‌های عضوی که زندگی و ممر درآمد صادراتی‌شان وابسته به منابع شیلات است، می‌گردد.

آگاه‌سازی اصلی می‌بایست در زمینه اساس حقوقی پرداخت یارانه و میزان کمک‌های دولتی که اعضا ارائه می‌دهند، انجام پذیرد. اطلاعات محیط زیستی که نیازمند ارائه گزارش و اطلاع‌رسانی از سوی دولت‌هاست توسط سازمان‌هایی از جمله FAO و OECD جمع‌آوری می‌شوند که این امر نکته مهم را خاطر نشان می‌کند، اول اینکه نشان می‌دهد جمع‌آوری داده و اطلاعات امری غیرممکن نیست و دوم، با همکاری اعضای سازمان و دبیرخانه با این سازمان‌ها در جمع‌آوری اطلاعات از دوباره کاری و تکرار پرهیز خواهد شد و در انتها، همه این تلاش‌ها تحقق اهداف سند ۲۰۳۰ در جهت توسعه پایدار را نیز تسهیل می‌نمایند.^۳

-
1. Shaffer, G., 2015. *Transparency and the Governance of Subsidies*. In *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* (Vol. 109, pp. 322-326). Cambridge University Press. P:4
  2. Appleton A.E, 2017, Options for Improving the Transparency of Fisheries Subsidies. International Center for Trade and Sustainable Development (ICTSD). Geneva, Switzerland, P: 2
  3. Appleton, Ibid., P: 19

باین همه، تعهد به شفافیت امری دشوار است، زیرا برخی از قدرت‌های بزرگ اقتصادی جهان که در سازمان تجارت جهانی نیز حضور دارند هنوز اقتصادشان به‌طور کامل در زمره اقتصادهای بازار آزاد قرار نگرفته است. این امر باعث بروز چالش‌هایی برای نظام تجارت چندجانبه که بر اساس اصول بازار آزاد و عدم تبعیض و شفافیت استوار است می‌گردد.^۱ باین وجود، پیشنهادها متنوع و متفاوتی درباره چگونگی اعمال راهکارهای شفاف‌سازی عملیات تجاری در سازمان تجارت جهانی ارائه شده است:^۲

۱. برنامه‌های تعرفه و خدمات که تعهدات اعضا را کدگذاری می‌کنند؛

۲. مکانیسم بازنگری سیاست تجارت، انتشار و اطلاع‌رسانی آن؛

۳. شفافیت داخلی، به معنای شفافیت سازمانی نسبت به اعضا (مشکلات موجود در قوانین اجرایی داخلی اعضا اشاره دارد)؛^۳

۴. شفافیت خارجی نسبت به جامعه مدنی

بنابراین، قوانین مرتبط با یارانه‌ها باید به‌طور مستمر موردبررسی و بازبینی قرار گیرد. سایر سازمان‌ها ممکن است اطلاعات جامع‌تری نسبت به سازمان تجارت جهانی در خصوص یارانه‌ها داشته باشند که می‌توانند به‌طور جداگانه یا در جهت تکمیل قوانین سازمان تجارت جهانی به وضع مقررات پردازند. یارانه‌هایی که همکاری سایر سازمان‌ها را در برمی‌گیرد عبارت‌اند از:^۴ یارانه‌های اقتصادی که شامل اعتبار صادراتی و یارانه‌های کشتی‌سازی و فولاد می‌باشند و یارانه‌های شیلات و سوخت‌های فسیلی که منابع عمومی جهانی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. همچنین، نقش سازمان‌های غیردولتی فعال در این زمینه و ایجاد یک سیستم بین‌المللی با رویکردی دو سویه از طریق محاسبات دقیق و ارائه گزارش در بعد داخلی و توسعه یک نظام جدید مدیریتی و جمع‌آوری اطلاعات در بعد بین‌المللی، حائز اهمیت است.^۵

۱. رضایی، پیشین، ص: ۱۲۵

2. World trade report 2007, P: 163

3. Van Tran, L., 2017. *The power of transparency norms in the WTO legal framework: Impacts beyond the trade context.* *International Review of Law*, 2016(3), p.2. P: Abstract

4. Shaffer, op.cit, P: 3

5. Laan, T., 2010. *Gaining traction: the importance of transparency in accelerating the reform of fossil-fuel subsidies.* Available at SSRN 1594183. P: 30

نتیجه‌گیری

رژیم حقوقی حاکم بر هر سازمانی اساساً درصدد برمی‌آید روابط بین قواعد و هنجارهای حقوقی را بر پایه ترتب ارزشی چینش نماید که یکی از اشکال مهندسی این چینش خلق اصل و فرع یا به زبان حقوقی اصل و استثناء است. طبیعتاً در صورت عدم تزامم بین هنجارهای حقوقی و امکان جمع کردن و اجرای هم‌زمان آن‌ها می‌توان گفت که مطلوب واضح و مجری به بهترین شکل حاصل شدنی است اما مسئله اینجاست که در بسیاری از موارد جمع و اجرای موازی و هم‌شأن قواعد و هنجارهای حقوقی امکان‌پذیر نیست. در این صورت لاجرم باید میان قواعد سلسله‌مراتبی ایجاد کرد.

در چهارچوب سازمان جهانی تجارت قواعد متعددی وجود دارند که هریک برای مقصود خاصی وضع شده‌اند مثلاً یکی از مهم‌ترین آن‌ها اصل رفتار ملی است. همچنان که شرح داده شد این اصل استثنائات متعددی دارد چراکه مفروض این بوده است که اجرای بدون قید آن امکان‌پذیر نیست بنابراین نتیجه مباحث مطروحه نشان‌دهنده این واقعیت بود. موضوع پرداخت یارانه‌ها و اجازه پرداخت آن به کشورهای عضو در واقع استثناء نامرئی دیگر عارض بر قواعد اصولی‌تر حاکم بر سازمان از جمله اصل رفتار ملی است.

اصل رفتار ملی، بر مبنای شکاف اقتصادی فاحش میان اعضا، سطحی از تبعیض را به نفع کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته، مجاز شناخته است. چراکه، بسیاری از این کشورها در مرحله گذار به صنعتی شدن نیازمند توسعه بر اساس مزیت نسبی می‌باشند. از این رو، برای دستیابی به فرصت‌های برابر در بازار جهانی، توانمند شدن و حمایت از تولیدکنندگان داخلی در میدان رقابت با تولیدکنندگان بزرگ فراملی، دست‌آویزی جز پرداخت یارانه به تولیدکنندگان و حمایت از صنایع داخلی نمی‌یابند. باین حال باید اقرار کرد که منطق حاکم بر اصل رفتار ملی با منطق حاکم بر تجویز یارانه‌ها همساز نیستند و گرچه برای جلوگیری از آسیب بیشتر به اصول و اهداف سازمان، موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، در خصوص کنترل، منع و مقابله با یارانه‌ها، تمهیداتی اندیشیده است؛ اما نظر به سیال بودن تجارت بین‌الملل، قواعد و مقررات آن پاسخگوی نظام اقتصادی بین‌المللی و ذینفعان آن نیست. از سویی با توجه به ماهیت حقوق بین‌الملل که انعقاد

معاهدات در آن با دشواری مواجه است، امکان انطباق موافقت‌نامه مزبور همگام با توسعه تجارت بین‌الملل میسر نخواهد بود.

تبیین مفهوم یارانه‌ها و مؤلفه‌های مربوط به اعمال آن نیز به روشنی صورت پذیرفته است. این امر بر هدف و موضوع موافقت‌نامه گات خدشه وارد می‌آورد. اول آنکه، تعیین کالاهای مشابه، با توجه به گستردگی کاربرد، نقش مصرف‌کننده و سرعت روزافزون تجارت بین‌الملل در حوزه‌های مختلف کالا و خدمات با دشواری مواجه است. دوم آنکه، عدم ارائه فهرستی تفصیلی از مجموعه اقداماتی که منجر به رفتار نامطلوب می‌گردد، در خصوص ارزیابی نقض رفتار ملی مبنی بر اعطای یارانه چالش‌برانگیز شده است. سوم آنکه، الزام اثبات تحقق اثر سوء بر منافع و صنعت داخلی هر عضو دیگر، مبتنی بر رابطه علی میان یارانه پرداختی و لطمه وارده همواره مؤثر نخواهد بود؛ چراکه پرداخت یارانه در چارچوب موازین رقابت منصفانه نیز ممکن است آثار زیان‌باری بر منافع سایر دولت‌های عضو برجای گذارد.

به نظر می‌رسد از منظر هدف و موضوع موافقت‌نامه گات، پرداخت یارانه‌ها در بسیاری از موارد نه تنها سازنده و در خدمت اهداف عالی آن یعنی تجارت آزاد و رقابت منصفانه نیست، بلکه مخرب است. اساساً مبانی تدوین مقررات مربوط به اعطای یارانه‌ها را باید در راستای حمایت از کشورهای کمتر توسعه‌یافته و در حال توسعه جستجو نمود. با این وجود عملاً اغلب کشورهای مزبور قادر به بهره‌مندی از منفعت حاصل از پرداخت یارانه‌ها نیستند. برخی از کشورهای در حال توسعه از موقعیت کشورهای کمتر توسعه‌یافته با پرداخت یارانه و صادرات کالا به این کشورها سوءاستفاده می‌نمایند و در نتیجه صنایع داخلی این کشورها به دلیل عدم توانایی پرداخت یارانه توسط دولت و توسعه داخلی لطمه می‌بینند. همچنین، موافقت‌نامه یارانه‌ها به ابعاد زیست‌محیطی ناشی از پرداخت یارانه‌ها به‌ویژه پس از انقضای ماده ۸، توجهی ندارد. هم‌چنانکه گفته شد یارانه‌های شیلات و سوخت‌های فسیلی که آثار سوئی بر محیط‌زیست دارند، از شمول موافقت‌نامه فعلی خارج‌اند. به‌علاوه، با توجه به گستره موضوعی پرداخت یارانه‌ها در حال حاضر به نظر می‌رسد اعطای یارانه قاعده و اصل رفتار ملی استثناء آن است.

جهت پیش‌گیری از مشکلات پیشین لازم است حمایت‌های دولتی متضمن منفعت، با نظارت بیشتر و محدود به دوره‌های زمانی مشخص و با رعایت و پایبندی به اصول شفافیت هم در زمینه طبقه‌بندی و هم محاسبه یارانه‌ها اعطا شوند.

در خصوص اعطا یارانه‌ها باهدف حمایت از محیط‌زیست و رفع نگرانی‌های جامعه جهانی مرتبط با آن، انتظار می‌رود که سازمان تجارت جهانی، فضای سیاسی و حتی تقنینی مناسب برای همکاری اعضا باهم و سایر نهادهای بین‌المللی را فراهم نماید. در این راستا پیشنهاد می‌شود تا موافقت‌نامه یارانه‌ها صرفاً در رابطه با مسائل زیست‌محیطی، به همراه درج اهداف و موضوع مورد بازبینی قرار گیرد. به‌عنوان سخن آخر باید اذعان کرد که در منطق حاکم بر سازمان جهانی تجارت استثنائات جنبه موقتی دارند و برای حل مشکلات مقطعی و یا برای جبران یک نابرابری طراحی و تجویز شده‌اند. اما، موضوع یارانه‌ها در قالب یک موافقت‌نامه دائمی (نه موقتی) منعکس شده است، لیکن هدف غائی سازمان یعنی برقراری نظام اقتصادی با فرصت‌های برابر برای همگان که باید در مدت‌زمان معقول محقق شود و نابرابری حقوقی و به‌خصوص تعهدات در منطق سازمان همیشگی نخواهد بود. لذا علاوه بر موقتی بودن یارانه‌ها تفسیر مؤلفه‌ها و تشخیص مصادیق آن‌ها دایره دولت‌های بهره‌مند از اجازه به پرداخت یارانه‌ها باید تنها محدود به دولت‌های ضعیف و در حال توسعه باشد.

منابع

- شریعت پناهی، و مظاهری، توجه به محیط زیست و توسعه پایدار در سازمان تجارت جهانی. کنفرانس بین‌المللی و آنلاین اقتصاد سبز، ۱۳۹۳، ص: ۱
- فاتح، علی و حسینی صدرآبادی، ایرج. رویکرد سازمان تجارت جهانی نسبت به انرژی‌های تجدیدپذیر. مطالعات حقوق انرژی، دوره ۲، شماره ۲، سال ۱۳۹۵. ص: ۳۲۶
- محمودی کردی، جایگاه محیط زیست در سازمان تجارت جهانی. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۳۹۲، ص ۲۵
- Appleton A.E, 2017, Options for Improving the Transparency of Fisheries Subsidies. International Center for Trade and Sustainable Development (ICTSD). Geneva, Switzerland, P: 2
- Lester, S., 2011. The problem of subsidies as a means of protectionism: lessons from the WTO EC-Aircraft Case. *Melb. J. Int'l L.*, 12, p.345. p: 2
- Guarino Arthur, <https://www.focus-economics.com/blog/effects-of-trade-protectionism-on-economy.>, July,10th,2019
- Fouda, R.A.N., 2012. Protectionism & Free Trade: A Country's Glory or Doom?. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 3(5), p.351. P: 351
- <https://www.borgenmagazine.com/protectionism-threatens-developing-countries/> July,10th,2019
- <https://www.spc.int/updates/blog/2018/04/promoting-sustainable-development-through-taxes-and-subsidie>
- Trachtman, Joel, Fossil Fuel subsidies reduction and the world trade organization, Issue paper-International centre for trade and sustainable development, 2017, P: 1
- <https://www.iisd.org/library/making-international-trade-system-work-climate-change-five-ways-address-fossil-fuel>
- Cosbey, A. and Mavroidis, P.C., 2014. A turquoise mess: Green subsidies, blue industrial policy and renewable energy: The case for redrafting the subsidies agreement of the WTO. *Journal of International Economic Law*, 17(1), pp.11-47.p: 27
- <https://www.iisd.org/library/making-international-trade-system-work-climate-change-five-ways-address-fossil-fuel>
- <https://climatestrategies.org/publication/tackling-fossil-fuel-subsidies-through-international-trade-agreements>
- Bahety, S. and Mukiibi, J., 2017. *WTO fisheries subsidies negotiations: main issues and interests of least developed countries*. Geneva: CUTS International), accessed November, 19.p: 14

- Bartels, L. and Morgandi, T., 2017. Options for the Legal Form of a WTO Agreement on Fisheries Subsidies. *University of Cambridge Faculty of Law Research Paper*, (53). P:Vi
- Baines, T., Brown, S., Benedettini, O. and Ball, P., 2012. Examining green production and its role within the competitive strategy of manufacturers. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 5(1), pp.53-87. P: 8
- Charnovitz S, 2014, *Green Subsidies and the WTO*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper, No. RSCAS 2014/93, P: 1
- Shaffer, G., Wolfe, R. and Le, V., 2015. Can informal law discipline subsidies?. *Journal of International Economic Law*, 18(4), pp.711-741. p: 1
- Shaffer, G., 2015. *Transparency and the Governance of Subsidies*. In *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* (Vol. 109, pp. 322-326). Cambridge University Press. P :4
- Van Tran, L., 2017. The power of transparency norms in the WTO legal framework: Impacts beyond the trade context. *International Review of Law*, 2016(3), p.2. P: Abstract
- Laan, T., 2010. Gaining traction: the importance of transparency in accelerating the reform of fossil-fuel subsidies. *Available at SSRN 1594183*. P: 30
- Zhao L, Chen Y, 2019, *Optimal Subsidies for Green Products: A Maximal Policy Benefit Perspective*, P:2